

Walentyna Sobol*

Uniwersytet Warszawski

Діяч двох великих традицій. Скорина і Україна

(До 530-річчя від дня народження Франциск Скорини, 1486-1540 (1541-?)

та до 500-річчя від виходу його Біблії)

An Activist of Two Great Traditions: Skaryna and Ukraine

Summary:

Scholarly research into Francysk Skaryna's legacy has been initiated by J.V. Bacmeijster in 1776 and V.S. Sopikow in 1813. Further research conducted in the 20th century by Alexander Bilecki, Pavel Popov, Yaroslav Isayevich, U. Anichenko and contemporary studies of Halyna Kovalchuk, Alexandr Nauvov, Mariola Walczak-Mikolajczak and others, demonstrate how important were Skaryna's activities on the border of two great traditions. In this context, the problem of "Skaryna and Ukraine" is worth analyzing in all its contexts: biographical, publishing, polygraphic, academic, and bibliographical. Ukrainian episode in Skaryna's life and his birth town of Połock is related to the cult of Saint Euphrosyne of Połock, who established the first female monastery and is considered a patron of female monasticism of Rus.

The polygraphic context of Skaryna's activities is tied to Western Europe. Having obtained a doctorate in medicine at the University of Padua,

* Walentyna Sobol – profesor dr hab., pracuje w Katedrze Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego; kierownik Pracowni Dziejów Polsko-Ukraińskich Stosunków Literackich (PD PUSL), redaktor rocznika „Studia Polsko-Ukraińskie”. Bada literaturę epoki baroku oraz ego-dokumenty, zwłaszcza autobiografie i dzienniki osobiste. Ostatnie książki: *Українське бароко. Тексти і контексти* (Warszawa 2015); *Aleksandr Koszyc i jego dziennik „Z pieśnią przez świat”* (Warszawa 2018).

he visited Venice, one of the most prominent printing and publishing centers (for Slavic, Greek and Hebrew texts), where he also mastered modern printing techniques. While in Prague, Skaryna used two-color printing technique to publish *The Song of Songs* and to print the title page of *Biblia Ruska*. In Vilnius, the two-color printing technique was applied to print five chapters of the Bible and just one title page of the Book of Psalms.

Skaryna's activities played a major role in the cultural and scientific progress of Ukraine in the 16th century: books that were published in Prague and Vilnius became benchmarks of publishing craft and inspired Ukrainian authors of manuscripts such as Ivan Vyshenskyi, Luka of Tarnopol, Dmytro Zinkov and others. Yaroslav Isayevich proves that Skaryna maintained close contacts with Ukrainian cultural reformers and even attempted to establish a printing house in Western Ukraine. A unique copy of Skaryna's *Biblia Ruska* was found in the Kyiv-Pechersk Lavra book collection (currently in the National Library of Russia in St. Petersburg). Some of other Skaryna's works are kept in a manuscript collection of Lviv Library and hetman Ivan Samoylovych.

Key words: Francysk Skaryna, Ukraine, borderland, history of printing, Venice, Skaryna's publications.

Działacz dwóch wielkich tradycji. Skaryna i Ukraina

Streszczenie:

Autorka artykułu skupia się na temacie „Skaryna i Ukraina” w całej jego rozciągłości, uwzględniając aspekt biograficzny, wydawniczy, poligraficzny, akademicki i bibliograficzny. Ukraiński epizod życia Skaryny i miasto jego urodzenia, Połock, wiąże się z kultem świętej Eufrozyny z Połocka, założycielki pierwszego żeńskiego klasztoru i patronki kobiecego monastycyzmu na Rusi.

Poligraficzny kontekst działalności Skaryny powiązany jest z Europą Zachodnią. Po uzyskaniu doktoratu na Uniwersytecie w Padwie, odwiedził on Wenecję – jedno z najważniejszych centrów poligraficznych i wydawniczych ówczesnego świata. To tutaj uczył się nowoczesnych technik druku. W Pradze z kolei opanował dwukolorową technikę druku, wykorzystaną następnie do opublikowania *Pieśni nad pieśniami*

i strony tytułowej Biblii Ruskiej. W Wilnie zastosował zdobyte umiejętności, aby wydrukować pięć rozdziałów Biblii i jedną stronę tytułową Psalterza.

Działania Skaryny odegrały ważną rolę w rozwoju kulturalnym i naukowym Ukrainy w XVI wieku: książki wydane w Pradze i Wilnie stały się punktem odniesienia dla przyszłych publikacji, a także źródłem inspiracji dla ukraińskich drukarzy, takich jak Iwan Vyszenskiy, Luka z Tarnopola, Dmytro Zinkov i inni. Jarosław Izaewicz udowodnił, że Skaryna utrzymywał bliskie kontakty z ukraińskimi reformatorami kultury, a nawet próbował otworzyć drukarnię na Zachodniej Ukrainie. Unikatowy egzemplarz Biblii Ruskiej Skaryny odnaleziono w księgozbiorze Kijów-Pieczersk (obecnie Biblioteka Narodowa Rosji w Petersburgu). Niektóre prace Skaryny przechowywane są w rękopiśmiennym zbiorze Biblioteki Lwowskiej i hetmana Iwana Samojłowicza.

Słowa-klucze: Franciszek Skaryna, Ukraina, pogranicze, historia druku, Wenecja

Один із найважливіших діячів слов'янського і європейського ренесансу Францішек Скорина був ученим-сподвижником. Він уніс золотий вклад до кількох важливих царин: видавничої, перекладацької, літургійно-літературної, а також лікарсько-медичної. Однак його постать і доробок, з жалем констатує Марія Адамчик¹, є дещо призабутим з боку дослідників старопольського письменства.

Доктор наук лікарських, Скорина працював на стику двох великих традицій. Виріс і сформувався на східній традиції, але як учений, і цю тезу переконливо й цілком слушно виєкспонує в новочасній студії Олександр Наумов, Скорина є людиною Заходу, вченим, який сміливо й результативно сягав до мудрості єврей-

¹ Maria Adamczyk, *Posłowie*, [w:] *Franciszek Skoryna. Życie i pisma*, Wybór tekstów, przekład i opracowanie: Mariola Walczak-Mikołajczakowa i Aleksander Naumow. Pod redakcją Aleksandra Naumowa i Marioli Walczak-Mikołajczakowej. Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2007, s. 216.

ських біблістів². Марія Адамчик слушно додає, що поліглот і всебічно обдарований Скорина ”przetrwał w pamięci jako tłumacz obdarzony wielką samoświadomością teoretyczną i niezwykłym wyczuciem lingwistycznym, czego dowodzą dzieła i wypowiedzi Skorynicza o językach biblijnych, właściwościach języków wernakularnych i efektach cudzych (*scil.*) obcojęzycznych przekładów, sięgających *ad fontes* i tworzących *sui generis* serię translacyjną Pisma Świątego”³.

День народження одного із найважливіших діячів слов’янства Франціска Скорини – щоправда, із кваліфікацією «може, можливо» – окреслюється днем 6 березня 1486 року⁴. Інші окреслення – поміж 1485 і 1490 роками. Павло Попов називає його Георгієм, затитулювавши одну зі своїх статей *Видавець Георгій Скорина* (1965)⁵. Автор статті у мінському виданні «Энциклопедычны даведнік»⁶ наголошує, що немає жодного підтвердження для імені Єжи, Юрій чи Георгій, бо ж у документах – варіанти Франціско, Франціскус, Францішко⁷. Скорина в акровіршах обох авторських акафістів подав ось яку форму: Скоринич Францискус. Щодо імені, то так само часто нази-

² Aleksander Naumow, *Rusin na szlakach renesansowej Europy*, [w:] Franciszek Skoryna. *Życie i pisma*, Wybór tekstów, przekład i opracowanie: Mariola Walczak-Mikołajczakowa i Aleksander Naumow. Pod redakcją Aleksandra Naumowa i Marioli Walczak-Mikołajczakowej. Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2007, s. 35.

³ Maria Adamczyk, *Postowie*, [w:] Franciszek Skoryna. *Życie i pisma*, Wybór tekstów, przekład i opracowanie: Mariola Walczak-Mikołajczakowa i Aleksander Naumow. Pod redakcją Aleksandra Naumowa i Marioli Walczak-Mikołajczakowej. Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2007, s. 217.

⁴ Franciszek Skoryna. *Życie i pisma*, Wybór tekstów, przekład i opracowanie: Mariola Walczak-Mikołajczakowa i Aleksander Naumow. Pod redakcją Aleksandra Naumowa i Marioli Walczak-Mikołajczakowej. Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2007, s. 9.

⁵ Павло Попов, *Видавець Георгій Скорина*, „Друг читача”, 1965, №43 (289), с. 3.

⁶ А. І. Журавський, *Францыск Скарына і яго час*, [в:] *Энциклопедычны даведнік*, Мінск 1988, с. 343-344.

⁷ Aleksander Naumow, *Rusin na szlakach renesansowej Europy*, [w:] Franciszek Skoryna. *Życie i pisma*, Wybór tekstów, przekład i opracowanie: Mariola Walczak-Mikołajczakowa i Aleksander Naumow. Pod redakcją Aleksandra Naumowa i Marioli Walczak-Mikołajczakowej. Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2007, s. 14.

ває Францішек, а тільки раз – Франціско. Докладніше про це пише А.Журавський⁸.

Франціск Скорина народився в Полоцьку, одному із головних міст польсько-литовської держави. Від 1105 року Полоцьк був садибою руського єпископату. На межі XV і XVI століть у місті проживало понад десять тисяч мешканців, переважно православного віросповідання. Як один із найважливіших духовних осередків християнства, Полоцьк оберігав культ святої княжни полоцької Єфросинії. Предслава (а саме таким було світське ім'я) була донькою полоцького князя Юрія Всеславича. Близько 1128 року вона заснувала перший жіночий монастир, тому й сьогодні їй поклоняються як покровительці жіночих монастирів, захисниці жінок. Зафундований Єфросинією дивовижної краси хрест став головною національною реліквією білорусів. У цій священній історії є неординарний український штрих: у Києво-Печерському монастирі довгий час (від 1187 року до 1870) перебувало тіло святої княжни полоцької Єфросинії. І тільки в 1870 році до Полоцька було перенесено частки реліквії. Врешті, аж у 1910 році до Полоцька було урочисто повернуте тіло святої княжни полоцької Єфросинії. Отож, логічно, що Скорина пишався тим, що походить зі славного міста Полоцька. А згідно із кваліфікацією чудесних з'яв, які поєднали культури братніх білоруського й українського народів, він сповідував сформульовану ще Володимиром Мономахом засаду: „не роби іншому того, що тобі немиле”. І в праських, і у віленських текстах багаторазово повторює, що він є християнин, при цьому не уточнює конфесії. Пише про себе, що є слов'янином, а ще точніше – Русином, Рутеном, походить з народу руського і тому народові прагне служити, послуговується слов'янською мовою.

Францішек мав 12 років, коли його рідний Полоцьк здобув магдебурські права (1498). Було зафундовано бернардинський монастир із костелом святого Францішка. Правдоподібно, саме тут Скорина навчився латини. Але спершу, за свідченням дослідників, Скорина навчався в школі при полоцькій кафедрі Божої Мудрості (Софії),

⁸ А. І. Журавський, *Францыск Скарына і яго час*, [в:] *Францыск Скарына і яго час: Энцыклапедычны даведнік*, Мінск 1988, с. 343-344.

яка мала багату бібліотеку. Згодом її частково було перевезено до Бібліотеки Замойської Ординації (Biblioteka Ordynarii Zamojskiej) та Національної Бібліотеки у Варшаві (Biblioteka Narodowa w Warszawie). Отож, витоки Скорини – Полоцьк. Але формували його, крім рідного Полоцька, також Краків, Падуя, Прага і Вільно. Саме ці інтелектуальні центри навчили Скорину, як підкреслює професор Наумов, розуміти традицію „не як взірець до бездумного відтворення, а як динамічну спадщину, яка становить інтелектуальний виклик”⁹. Як висновує далі дослідник, Скорина зі славного міста Полоцька немов би хотів своєю надзвичайною титанічною діяльністю довести усім людям європейських культурних погранич, що „tropienie, rozumienie, oswajanie i pokonywanie tego, co uwidacznia i ukonkretnienia różnice i podziały jest najpewniejszą drogą do współuczestnictwa w kulturze, do współtworzenia jej niepowtarzalnych ponadnarodowych i ponadkonfesyjnych, czy raczej – wielonarodowych i wielokonfesyjnych odmian. To one stwarzają szanse pokonywania nadmiaru odrębności, stanowią próby scalania odmiennych tradycji poprzez oswajanie cech, odbieranych w poszczególnych formacjach jako wyznaczniki przynależności. Takie działanie z reguły nie zadowala nikogo, nieraz, jak w jego wypadku, jest przyczyną osobistej klęski, ale, niezależnie od wszystkiego, nosi charakter bohaterskiego wyczynu i może, czy lepiej – powinno pobudzać do działania”¹⁰.

Ще за життя Скорини в латинській транслітерації був опублікований фрагмент руського перекладу із 23-го розділу Другої книги Самуеля. І здійснив це видатний італійський орієнталіст Тесео Амброджіо (Teseo Ambrogio (degli) Albonesi)¹¹. Метафізика вільнолюбності та опору. Як приклад свободи слова поза церковною цензурою мож-

⁹ Aleksander Naumow, *op.cit.*, s. 35.

¹⁰ Aleksander Naumow, *op.cit.*, s. 36.

¹¹ *Introductio in Chaldaicam linguam, syricam atque armenicam et decem alias linguas*, Pavia 1539, p. 52. Дивись детальніше: Aleksander Naumow, *Rusin na szlakach renesansowej Europy* [w:] Franciszek Skaryna. *Życie i pisma*, Wybór tekstów, przekład i opracowanie: Mariola Walczak-Mikołajczakowa i Aleksander Naumow. Pod redakcją Aleksandra Naumowa i Marioli Walczak-Mikołajczakowej. Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, Gniezno 2007, s. 16.

на навести чин П'єра Паоло Вергеріо (Pier Paolo Vergerio)¹². Спершу він був нунцієм папи римського, а згодом католицьким єпископом у словенській Істрії. Увійшов до історії як активний діяч реформації, який у боровся з інквізицією та заборонаю книг (згідно з ватиканськими індексами) згадав про Біблію руську Франціска Скорини. П'єр Паоло Вергеріо побачив ту Біблію в 1556 році в Вільні – через двадцять років по тому, як у латинській транслітерації італійський орієнталіст Тесео Амброджіо (Teseo Ambrogio (degli) Albonesi) опублікував фрагмент Біблії Скорини (руського перекладу із 23-го розділу Другої книги Самуеля).

***

Скорина і Україна – це фундаментальна проблема для окремого спеціального дослідження. Відрадно, що важливі її аспекти порушили в актуальному світлі координатори круглого столу професор Галина Ковальчук та кандидат історичних наук Наталія Бондар. Вони винесли їх на обговорення на організованій Національною Академією Наук України та Українським Комітетом Славістів міжнародній науковій конференції „Слов'янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень”, яка відбудеться в Києві 24 травня 2017 року¹³. Місце її проведення – Національна бібліотека України імені Володимира Вернадського, яка має щасливе відношення до спадщини Скорини. Саме в цій Бібліотеці, про що довідуємося зі статті Галини Ковальчук¹⁴, під шифром Кир 867 знаходиться той рідкісний примірник Біблії Скорини, який зберіг і описав член-кореспондент Академії

¹² Інформацію про цей чин П'єра Паоло Вергеріо мають два джерела від XVI і XVIII століть, їх наводить у згаданій вище праці (с.17) Олександр Наумов: *A gl'inquisitori che sono per Italia. Del Catalogo di libri eretici, stampato in Roma, nell'anno presente MDLIX*, Tubingae 1559, p.47; J.P.Kohl, *Introductio in historiam et rem literariam slavonum imprimis sacram...*, Altonaviae 1729, p. 164, 170.

¹³ <http://www.nbuv.gov.ua/node/3340>

¹⁴ Галина Ковальчук, *Изучение и популяризация наследия Франциска Скорины украинским ученым П. Н. Поповым*, [в:] Матэрыялы XI Міжнародных кнігазнавчых чытаньня в Мінску 16-17 красавіка 2015 г., „Кніжная культура Беларусі XI-пачатку XX ст.”, складальнікі: Г. У.Кірэева, Т. А.Сапега, А. А.Суша, Мінск 2015, с. 19.

наук України Павло Попов (1890-1971). Йдеться про унікальний конвюлот із 5 книг Біблії (Буття, Исход, Левит, Числа, Другий закон), який учений скрупульозно описав ще в 20-х роках ХХ століття: той примірник, із приписками по-білоруськи й по-польськи, свідчить про активне його використання упродовж кількох століть. Цикл розвідок професора Галини Ковальчук¹⁵ про вивчення та популяризацію Поповим спадщини Скорини оприявнює багатий джерельний пласт, поновлює його в науковому активі, спонукає до подальших пошуків. Якщо нині в Національній бібліотеці України імені Володимира Вернадського (НБУВ) зберігається дев'ять книг Францішка Скорини, то властиво з ім'ям та діяльністю правдивого бібліофіла Попова пов'язані чотири з них. Це чотири книги в конвюлоті (Книга Ісуса Сирахова, Книга Юдиф, Книга Премудрості Божої, Притчі Соломона). Так, професор Ковальчук відсвіжує назріле перепрочитання праць Попова, таких як „Слов'янські інкунабули кийвських бібліотек” (1924), „Початки друкарства у слов'ян” (1924), „Друкарство, його початок і поширення в Європі (XV–XVI вв.)” (1925), „Видавець Георгій Скорина” (1965), слушно висновує, що Попов одним із перших в Україні розпочав вивчати діяльність Скорини і впродовж 40 років кількаразово до неї повертався.

Пrawdopodobно, результати пошуків та напрацювань Павла Попова були б значнішими, утвердили б українське скоринознавство на силі, якби не тоталітарно-ідеологічний пресинг: на початку 30-х років ХХ століття в Україні відбувся погром книгознавчих закладів, книгознавство як наука було знищене. Професор Ковальчук наводить свідчення Сергія Маслова з його листа до Юрія Меженка від 27 вересня 1932 року¹⁶, і цей его-документ, з одного боку, оприявнює масштаб

¹⁵ Галина Ковальчук, *Вклад члена-корреспондента АН УССР П. Н. Попова в изучение книжной культуры*, [в:] Берковские чтения 2015. Книжная культура в контексте международных контактов: Материалы третьей Международной научной конференций Минске 26-27 мая 2015 года, Минск-Москва 2015, с. 188-193; Галина Ковальчук, *Изучение и популяризация наследия Франциска Скорини украинским ученым П. Н. Поповым*, [в:] Матэрыялы XI Міжнародных кнігазнавчых чытаньняў у Мінску 16-17 красавіка 2015 г., «Кніжная культура Беларусі XI-пачатку ХХ ст.», склададзьнікі: Г. У. Кірэева, Т. А. Сапега, А. А. Суша, Мінск 2015, с. 18-22.

¹⁶ *Лист Сергія Маслова до Юрія Меженка від 27 вересня 1932 року*, Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. Вернадського, фонд 33 (архів Сергія Маслова), од. зб. 4893.

наших втрат, з іншого – незнищенність і понадчасову цінність джерелознавчих напрацювань. Бо ж саме вони майже сто років тому, в першій чверті минулого століття спонукали Попова до висновків про широке розповсюдження книг Скорини в Україні, де їх читали цілі покоління, аж допоки добротний німецький (аугсбурський) папір не псувався остаточно... Отже, книги білоруського вихованця, одного з найбільших діячів слов'янського і європейського відродження, будучи знаними в Україні, закладали підвалини для власне українського книгодрукування. Ярослав Ісаєвич¹⁷ в енциклопедичній статті *Скорина і початок книгодрукування на Україні* висловлює переконання, що Скорина підтримував тісні контакти з громадськими і культурними діячами України, більше того, він пробував заснувати друкарню на західноукраїнських землях. Можна вважати чудом, що перетривав усі лиха примірник Біблії Скорини з бібліотеки Києво-Печерської лаври, який нині зберігається в державній бібліотеці ім. Салтикова-Щедрина в Санкт-Петербурзі. Звістки про наявність Біблії Скорини є в рукописних каталогах бібліотеки Львівського братства і гетьмана України Івана Самойловича¹⁸. Попов, сягнувши до розвідок Сергія Голубєва, зокрема його праці *Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники* (1883), висловив переконання, що книги Скорини читав український полеміст Іван Вишенський. Галина Ковальчук також сягає до цієї проблеми, аналізує, як до неї підходили Голубєв і Попов. Причому дослідниці вдалося увиразнити перспективи текстологічно-компаративного вивчення таких творів, як передмова Скорини до Біблії та рукописний твір під заголовком *Сіє посланіє зоветься зачепка мудраго латинника з глупым русином...*(1608–1609)¹⁹ Івана Вишенського, з акцентом на суголосності мотиву відповідності православних церковних книг до вільних наук у творі українського полеміста, які „...очень напоминают то место в предисловии Скорини к Библии,

¹⁷ Ярослав Ісаєвич, *Скорина і початок книгодрукування на Україні*, [в:] *Франциск Скарына і яго час: Энцыклапедычны даведнік*, Мінск 1988, с. 493.

¹⁸ Ярослав Ісаєвич, *op. cit.*, с. 493.

¹⁹ *Історія української літератури*, Том другий. Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.), наук. ред. В. Сулима, М. Сулима, Київ 2014, с. 115.

где он рекомендует для изучения грамматики – Псалтырь, логики – книги Иова и Павла, риторики или красноречия – книги Соломоновы, музыки – „премножество стихов и песней светлых”, истории – книги Судей или Макавеев”²⁰.

Таким чином, вивчення спадщини Скорини і в європейській, і в українській науці перебуває в стадії оновлення відразу в кількох важливих напрямках. Один із них – уточнення ареалу благодетельного впливу діяльності Скорини (у результаті закономірної появи нових оцінок і праць). Так, якщо в минулому столітті (згідно із висновком Ковальчук) накреслена Поповим географія видавничої діяльності Скорини, – це Чехія і Литва-Білорусь²¹, то ХХІ століття ретранслює цей дискурс на мешканців усіх європейських культурних погранич. За словами Наумова, саме неповторні понаднародові і понадконфесійні, чи радше – багатонародові і багатоконфесійні відміни дарують шанс поклати надмір різниць, становлять спробу збереження відмінних традицій шляхом освоєння рис, які сприймаються як визначники приналежності²². Відзначене під патронатом UNESCO 500-річчя від дня народження Скорини (на межі 80-90-х років ХХ ст.) утвердило скоринознавство появою поважних наукових праць, розширило екуменічний потенціал „семи наук визволених достатечно”, з-поміж яких „трівіум” – це науки словесні, граматики, логіки, риторики, а „квадрівіум” – музика, арифметика, геометрія, астрономія. І то є знаменно, бо в колонофонах Скорина називає себе доктором „в лекарских, лечебных на(в)уках”, а навіть (два рази) – умільцем „в лекарстве и в на(в)уках вызволених”. Францішек Скорина, *vir doctus*, русин і водночас громадянин Європи, правдивий *homo viator*,

²⁰ Галина Ковальчук, *Изучение и популяризация наследия Франциска Скорины украинским ученым П. Н. Поповым*, [в:] Матэрыялы XI Міжнародных кнігавачных чытаньня в Мінску 16-17 красавіка 2015 г., «Кніжная культура Беларусі XI-пачатку ХХ ст.», склададзьнікі: Г. У. Кірэева, Т. А. Сапега, А. А. Суша, Мінск 2015, с. 21.

²¹ Галина Ковальчук, *Изучение и популяризация наследия Франциска Скорины украинским ученым П. Н. Поповым*, [в:] Матэрыялы XI Міжнародных кнігавачных чытаньня в Мінску 16-17 красавіка 2015 г., «Кніжная культура Беларусі XI-пачатку ХХ ст.», склададзьнікі: Г. У. Кірэева, Т. А. Сапега, А. А. Суша, Мінск 2015, с. 21.

²² Aleksander Naumow, *op. cit.*, s. 35.

увійшов до історії як титан праці і як творець *Біблії* руською мовою, яка вперше побачила світ у 1517 році. Доктор Скорина з Полоцька сам назвав її *Книгою Мудрости Божої*. Це видання випередило уславлені польськомовні видання *Psalterz Krakowski* (1532), *Psalterz Walentego Wróbla* (1539), *Біблію* Яна Леополіти, чи *Bibię zwaną gdańską* (1632). Тривалість в Україні багатьох традицій Скорини (а цьому переконає також і перспективна розвідка про його спадщину в рукописах його послідовників²³) – переконливий доказ того, що справа першодрукаря задовольняла спрагу на освіту, культуру, стала передумовою появи в Україні перших друкарень у Львові (1573) та Острозі (1578–1612).

Bibliografia

- İsaeviĉ Åroslav, *Skorina i počatok knigodrukuvannâ na Ukraïni*, [v:] *Francysk Skaryna i ågo čas: Èncyklapedyĉny davednik*, Minsk 1988, s. 493
- İstorîâ ukraïns'koj literaturi*, Tom drugij. Davnâ literatura (drugaâ polovina XV–XVIII st.). Navukovî redaktori: Vira Sulima, Mikola Sulima, vidavnictvo „Navukova dumka”, Kiïv 2014, s. 115
- Koval'ĉuk Galina, *Izuĉenie i popularizaciâ naslediâ Franciska Skoriny ukrainskim uĉënym P. N. Popovym*, [u:] *Materialy XI Mižnarodnyh knigaznavĉyh ĉytannâŭ ũ Minsku 16–17 krasavika 2015 g.*, „Knižnaâ kul'tura Belarusi XI – paĉatku XX st.”, skladal'niki: G. U. Kirêeva, T. A. Sapega, A. A. Suša, Minsk 2015, s. 19.
- Koval'ĉuk Galina, *Vklad ĉlena-korrespondenta AN USSR P. N. Popova v izuĉenie knižnoj kul'tury*, [v:] *Berkovskie ĉteniâ 2015. Knižnaâ kul'tura v kontekste meždunarodnyh kontaktov: Materialy tret'ej Meždunarodnoj nauĉnoj konferencii v Minske 26–27 maâ 2015 goda*, Minsk-Moskva 2015, s. 188–193.

²³ У. В. Анічэнка, *Скарынінская, спадчына у рукапісах яго паслядоўнікаў на Украіне*, [в:] *Францыск Скарына і яго час: Энцыклапедычны даведнік*, Мінск 1988, с. 499–500.

Walentyna Sobol, *Działacz dwóch wielkich tradycji. Skaryna i Ukraina*

List Sergiâ Maslova do Ūriâ Meženka vid 27 veresnâ 1932 roku, Institut rukopisiv Naciònal'noï Biblioteki Ukraïni ìm. Vernads'kogo, fond 33 (arxiv Sergiâ Maslova), od. zb. 4893.

Popov Pavlo, *Vidavec Georgij Skorina*, „Drug čitača”, 1965, № 43 (289), s. 3.

Žuravs'kij A. I., *Francysk Skaryna i âgo čas*, [u:] *Ėncyklapedyčny davednik*, Minsk 1988, s. 343–344.